

A valóság álmodója

1
A húszas-harmincas évek fordulóján egy esszéista, aki még túl fiatal volt ahhoz, hogy kategóriákon kívüli — felüli — fogalmakat és jelenségeket is megértsen, interjú-t csinált Krúdy Gyulával. A művészte felől faggatta, meddig realitás, honnan kezdve álomlátás, azt kérdezte, hogy milyen esztétikai alapelvek és parancsok szerint ír, milyen módszerekkel teremti szimbólumvilágát... Krúdy rádőlt a kocsmasztalra, bele-nézett az ifjú tudósfele szemébe, majd hosszú csend után tűnődve így szólt: „Még ma is élek emberek, akik nem tudják, hogy a székelygulyásba nem a színhús, hanem a csontos húsdarabkák va-lók.”

Meglehet, hogy a történelemben van némi „krúdys” szerepértelme-zés, hiszen ő maga is regényes volt, mint a regényei; eriedően, édesen okos, illékony, megfogha-tatlan. De van a történelemben jel-lemző érték is: valóban jobban érdekelte a székelygulyás, mint bármely teória. Nem azért, mert a székelygulyásban nem lehet csalódni, mint a teóriákban. Dehogya-nem lehet. Krúdy válaszában, ha a leírt módon nem hangzott is el, bizonyos mértékig benne van vi-szonya az étellel: a kérdések tá-madások jobb elmenekülni előlük egy másik világba, amely ugyan-csak nem kérdéselene, de az ember legalább önmaga választja ki a kérdéseket is, meg a feleleteket is.

2
Az életrajzi adatok csak inga-tag támpontokat nyújtanak művé-szetének megértéséhez. (Ha egyál-talán fontos a megértést hangsú-lyozni. Semmi esetre sem jobban, mint a zeneszónál.) Apai nagyap-ja 1848-ban honvédkapitány volt, Komárom védelmében Klapka ol-dalán harcolt, egy markotányosnót vitt haza feleségnek Nyíregyháza-ra, és a halála napjáig kuruc ma-radt, Nagybatyja, Krúdy Kálmán (Mikszáth-novellahős: *Krúdy Kál-mán csinytevésai*) Világos után sem tette le a fegyvert, önkéntes gerillacsapatot szervezett az Ipoly környéki erdőkben. Apja ugyan-csak 48-as érzelimű nyíregyházi ügyvéd volt, a nyolcadik gyerme-kük megszületése után vette fele-ségül Csákányi Juliannát — nem elhamarkodott dzsentrimozdulat-

tal emelve tehát magához a haj-dani malterhordó lányt.

Különös család, furcsa ösök, rej-telmes gyermekkor a régi nyíre-gyházi utcák magányos úriházaí-nak szobáiban, dús kertjeiben, visszafele tekintő emberek között, Kopott urak, fényes emlékek. Li-getek, nádasok, nyíresek; agarászó arszlánok, öreg korhelyek, része-ges megyeházi elhullottak, szerel-mes lányok és asszonyok. Iskolas-évek Nyíregyházán. Szatmárné-mében. Podolinban, a Zsigmond ki-rály által elzálogosított szépassági városban. Székés — újságírónak — Debrecenbe, úgy kellett visszahoz-ni az érettségire. „De a kutyabőr kesztyűs nemeselek menetebe nem álltam be.” Nem lett belőle poli-tikus, még megyei politikus sem, ahogyan az apja akarta. Egy ideig Nagyváradon dolgozott a Szabad-ság szerkesztőségében, majd egy cikkszi táncosnó után Budapestre futott. Az olvasóközönség először nem az írásaiból ismerte meg a nevet, hanem párbajból: 1911-ben az Erdélyi-borozóban egy krakéler huszárkapitány kezéből könnyed mozdulattal kicsavarta a kardot, majd lovagiasan egy „bizonyos házbéli” hölgy lába elé tette. Ek-kortájt kezdtek születni a legen-dák — nem az író Krúdyról, ha-nem az éjszakták kóbor lovagjá-ról, lövésznyek, kártyacsaták, po-harak hőseitől, forgószél szárnyán röpködő vidéki garabonciásról, asszonyiszívek elrablójáról („aki azonban tudja, hogy a nőkért csak bizonyos övatasági intézkedések mellett érdemes szenvedni, mert amelyikük szerelmi bánatában ma le akarja nyelni a halcsontot a miterből, egy hét múlva már könnyű szívvel szakít”), a bukott férfiangyalról.

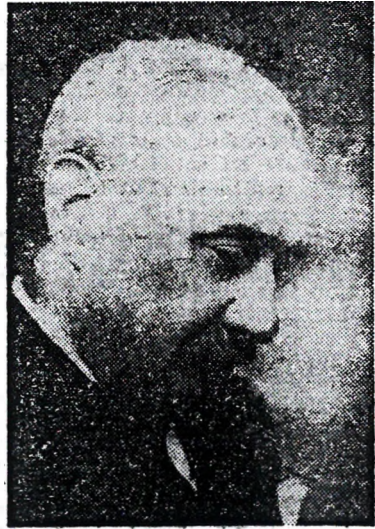
De hát mindez csak a felület, a semmi.

A bohém, aki hőseinek regé-nyes-romantikus életét éli, egé-szen odáig tökéletesítve a roman-tikát, hogy 1933-ban, ötvenöt éves korában halottasága mellett az óbudai lakásban két szál gyertya ég, kikapcsolták a villanyt, mert nem tudta kifizetni a számlát. Il-lő végződés, hiszen az írónak nem tesz jót a boldogság.

Ó, ha ilyen egyszerű lenne a dolog!

3
Hogy mennyire nem egyszerű, az is mutatja, hogy Krúdy-filológ-ia egyszerűen nincs. Sokkal jel-entéktelenebb írókkal — még a

Krúdy-elődök vagy kortársak kü-zül is — irodalomtörténészek se-rege foglalkozott, főleg az ötvenes években, a realizmus kezdetét ke-resve leginkább, s őt elkerülték. Talán nem is véletlenül. A realiz-mus szűkkeblű értelmezésével ne-héz lett volna a haladás úttörői közé sorolni. (Hiszen még olyan végtelenen korlátolt véleménnyel is lehetett találkozni huszonöt év-

vel ezelőtt, hogy Krúdy szándéko-san terelte el a figyelmet a való-ságos társadalmi problémákról, meseiben elpárologtatta az igaz-ságot.) Néhány dicséretes, napjaink-beli munkát leszámítva, kísérelt is alig történt a roppant életmű kri-tikai összefoglalására. A legudo-mányosabb irodalomtörténeti mű is leírja: „Életművét 120–140 kö-tetre becsülik.”

Egy része még nincs is könyv-ben!

Monográfia, kritikai kiadás, fil-lológiai összefoglalás nincs ugyan, de van Krúdy-irodalom. Költő, író, esszéista, filozófus, történész (sőt műtörténész, építész, zenész!), aki e század tízes éveitől kezdve nemesek alkotott, hanem olvasott is, megírta találkozásait a Krúdy-művel. A Nyugat-nemzedékből csaknem kivétel nélkül mindenki, Kosztolányi a legforróbban. (Ha jól tudom, ő írta le először, hogy a hangja „mély gordonkahang” — azóta is kirihathatlan a méltatá-sokból.) Írták, hogy romantikus, realista, öntudatlan elődje a szür-realistáknak, hogy bravúros ci-

gányprimás, mágikus emlékező, a legtudatosabb alkotó, álomlátó, sőt álomteremtő, pongyola stílusmű-vész, gyógyíthatatlan melankollus, elkárhozott misztikus...

Minden jelző és kifejezés illet-tel, a legtöbb nem kisebb művész-től származik, mint Krúdy volt (Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Babits Mihály, Rad-nóti Miklós és mások), vagy leg-alábbis megközelítette. Akkor még ki sem bontakozott teljességében, de a korai novellák, majd a re-gények őszies világításában lát-szóit, hogy a magyar irodalom egyik legérdekesebb, legkülönö-sebb és legnagyobb mestere építi a művét.

4
De önmagáról mégiscsak ő tud-ta a legtöbbet. 1913-ban közölte *A hét című* folyóirat *A vörös pos-takocsit*. Kiss József, a lap szer-kesztője kért regényt Krúdytól, azzal a felszólítással, hogy előre nevezze meg a tárgyát. Így nevezte meg a Kiss Józsefnak írott levélben: „... *Gondolatok, amelyek egy félig-meddig reme-telkedő férfiúnak éji magányában teremnek, midőn hajnalban a ká-véházban már takarítani kezde-nek; látomások, amelyek az utcán, balban, színházban történnek, mid-őn az oszlop mellett állunk félig elrejtve; emberi arcok, alakok, hangok, amelyek mellettünk elsu-hannak... Az urak és a hölgyek ruha nélkül közlekednek, a sánta elődőg benéz a háztetőkön, a ha-lottak igen jól tették, hogy elszök-ték a városból... A történet ab-ban a nagyvárosban játszódik, ahol szeretni és dalolni csupán az alantas néposztályban szokás. A szerelem, amelyről Petrarca zen-gelt, városunkban nem szokás... Halkan elmondott szavak, elfelejt-tettek vélt emlékek, szenvedések, amelyeken ma mosolygunk; való-ra vált álmok értéktelensége s olyan remények, amelyek már nincsenek; korán jött ős hajak és fölriadások az ágyban, a sötét szo-bában... Halálnak várása és óhaj-tása, mire fölkel a nap, és a lámpások ébredése esténként, amint a színházba lépő nők fehé-nyakán és fényes cipőarkán meg-törnek a villamos sugarak...”*

És írt, mint egy napszamos, mint egy varázsló.

Szindbádnak, a hajósna író-alakmása leírt mindent, amit lá-tott és tudott és álmodott. Megír-ta a meséket, amelyeket mint Dickens fülebe, onladozó kasté-lyok kéményén át dudált neki a szél, leírta a kék havat, a tiszta holdfényt, az asszonytesteket és

-lelkeket, fokhagymás őzgerince-ket, mogorva öregembereket, ro-kadozó városnegyedeket, Luca szé-két, lilatintás étlapokat, dohány-szin felöltős, szomorú férfiakat, történelmi hőseket és józsefvárosi templomfalak mellé húzódtott el-esetteket, királyt, koldust, traffi-kost, frissen csapolt sört, amivel józánra issza magát májusi regge-len a London söntésében a részeg miskolci lókupec, kalendáriumok okosságát, fejedelmek butaságát, a tabáni ráctemplom ijedt ha-rangját, elsüllyedt embereket, el-süllyedt időket.

Olyan szakszerűen érzékelt és vizsgálta az életet, mint egy könyvvizsgáló az üzleti könyvek rovatóit. Megmutatta a hőseiben (Alvinczi Eduárd, Rezeda Kázmér, Nagybotos Viola, Szthomas Guszt, Józsiás, Pista úr, a Zathureczkyk, a nyírségi Gaálók, Pisztoli, Szind-bád, Leonóra, Estella, a Krón-princ-lányok, ki tudná végigmon-dani) és a hősei környezetében, hogy a realitáshoz is éppen olyan köze van, mint az álomhoz, a ré-vülethez. Krúdynak sikerült a megoldhatatlan: egyesíteni a rea-litást az irrealitással, ünnepélyé tenni a hétköznapot, a közönsége-set csodává avatni. A valóságot álmodta tovább, az álomban mu-tatta meg a valóságot. Küdben az igazságot.

Közben folyt a külsőre egyfor-ma élete. A gondolatai keményed-tek. Ironikus látása elmélyült az első világháború éveiben; mind kiábrándultabban nézte maga kör-ül a világot, s mind szomorúba-ban. A történelem szomorúsága és alkatanak szomorúsága való ha-lama összezsindult. 1918-ban fel-lobbant a hite („az úgynevezett politikai Magyarországra végre rágurították a történelem sarkö-vét”), vállalta egy néplap szer-kesztését, lelkes cikkeket írt a földosztásról, elnöke volt egy bi-zottságnak, amely átkeresztelte Budapest utcáit, sürgette a forradalom napjainak megírását, idéz-te Dózst. Majd a forradalom le-verése után ernyedten fejet hajt az új hatalom előtt, de az nem felejt el a fellebbanásit, könyveit hosszú ideig nem adják ki; ekkor válik „szigeti remetevé” (szálloda-lakó a Margitszigeten), majd sze-gény óbudai bérlővé.

Szakadatlanul teremnek azon-ban a remekművek.

5
Krúdy magányosai, ínségesei, különösei és boldogtalansai elol-dódtak a társadalomtól — mert ő maga sem élt igazán benne. Látta, érzékelt, megírta, mint a szemlé-lődés, a rezignáció, a létbeli hon-talanság — Mátrai László szavá-val — specialistája. (Amde mi-lyen furcsa dolog: nála fénylő igazsággá változik a küzhely, hogy aki utazik, az érzi leginkább az otthon ízét, és a szerelem élmé-nye valójában a társtalanoké.) Utolsó évtizedeiben már tulajdon-képpen egyetlen regényt írt, ha más címen is. A leírásai, a han-gulatai, a színei ezekben már nem elemezhetők, legalábbis az elem-zésnek egy évfordulás tisztelőg cikkben felhasználható gyarló esz-közeivel. A szavai arról, hogy ami elmúlt, örökké él, vagy a szavai egy vidéki fogadó egérszagu pár-náiról, támlásszékre ejtett női al-sószoknyáról, sárga fényvel vilá-gító őszi ablakokról, farsangi tép-sikben fánkok pirulásáról, bál éj-szakákról, vidéki úriszobák ott-honos illatáról — szinte átlép-nek egy másik művészetbe, fes-tészetbe, zenébe. Már a szereplői-vel se nagyon törődött; egyik-má-sikuk meghalt, eltemették, majd folytatta az életét, mintha mi sem történt volna.

Szólt a szava. Ez volt a fontos neki is, és mindmáig az olvasói-nak is. Megérint valamit a szí-vünkben, valami nagyon fontosat; nincs is rá szó, hogy mit. Ezért van könyvélete, filmélete, színpa-di élete, televíziós élete annak, amit írt.

Tamás István

Krúdy Gyula kötetben meg nem jelent írása:

A PESTI OTTHON UTAZÁSA

el a kapu előtt a vereshajuszú szállítók... Azt hittük, hogy már csak ál munkban látjuk ezeket az utcai szörnyetegeket a Józsefvá-rosból Obudára dőcögni, Kóbá-nyáról a Városmajor felé ronszolat-ni, midőn jött a fertály és a ház-mester mindazt utána kiáltotta a régi lakónak, ami szíven felkúrt, midőn az új lakó kétségbeesve nézett körül új otthonában, ame-lyet hónapokig kell tatarozni, ahonnan elvitte a régi a villany-órát, a falba vert seget, a mos-dót... Legfeljebb akkor gondoltunk e régi kocsiakra, amikor Dickens regényében ahhoz a lap-hoz értünk, amely elmondja a vi-géc nyugalomba vonult omnibu-szok történetét. És már jönnek a félelmetes kocsi, hogy megvasalt rúdjukkal felborítsák az amúgy is fuldoló sajkákat, a szerencsétlen pesti otthonokat.

Megmozdul helyén a tükrök, amelyek megbarátkoztak a homlokunkon messze szálló dar-vakkal, márványarcunkon sós vi-zektől mélyült csatornákkal, tar-mezők madárijesztőhöz hasonla-tos hajainkkal.

Vándorló kedv kopog az asztal lábában, amely asztalt egykor szí-

vűnközött barátainkkal körül-ültük, és azt hittük, sohasem vá-lunk el egymástól; míg egyenként őrsek maradtak a székek, gaz-dátlanok a tányérok (amelyeket többé nem drótoznak a vig tótok), és a szilveszteresti pohárköszöntő a csorba edénnyel a messzi teme-tők felé mondtuk el.

Megunták a sifonérok, komódok a házias életet, kalandok után vá-gyagokoznak, új ismeretségeket óhajtanak, mint sok asszony és férfi, amikor már azt hitti... ró-luk, hogy benőtt a fejük lágya; látni akarják a szelet, amelyről csak hallottak, az utcákra kíván-koznak, amelyekről csak annyit tudtak eddig, hogy ott esik az eső, és mindig nagy kiabálás van.

És a meglőtt székek, amelyek-nek öléből csendes magunkraha-gyottsággal szemlélgettük a múlt-tak tarka képeit, neveléses csal-odásait, vízenyössé váltott érzel-meit, a remények pernyéit, az el-ért vágyak hiabavalóságait és az el nem ért óhajtasok festékes ar-culatát: a bizalmas székek útnak indulnak, mintha valahol jobb ad-resszét tudnák a nyugalomnak.

Lelep állomásáról a nagy-bajuszú falóra, amelynek ar-

culatán annyiszor kerestük a kö-vetkező idő ígéreiteit, betegségeink elmúlását, a postás jövetelét a várva várt levéllel, kedvesünk kö-zelédését, a munka enyhítő percét, álmailanságainkban a vigasztaló napjelkeltét.

És elindulnak ismét szerte a városba a szegényember bútorai, hogy megmutogassák mindazt a nyomorúságot, amelyet eddig nem láttunk a bezárt ajtókon túl; vé-gigjár a város az ágy, amelyben a szegényember a szegényasz-szonnal arról gondoskodott, hogy soha se múljon el a földke-rekség legnépesebb családja, a szegények nemzetsége; végigbiceg az asztal, amely az utolsó lakomá-ra még abból az időből emlékszik, mikor még nem vitték el egyik lá-bát a háborúba, a katona ellőtt lábának helyébe; csörömpöl a mosdó, amelyben a szegényember otthon, négy fal között a könnyeit mosta, amikor azt hitték odakünn a világban, hogy nincs már sem-mi baja a szegényembernek.

A pesti otthon, amely eddig is gyengébben kapaszkodott a léthez, mint a verebek fészkei az ereszhez, most majd elkezdheti is-mét viszontagságos vándorlását, amelynél nem végebb az emberi természet nyomorúságra való hi-vatottsága, de nem végtelenebb, mint az örök harc a szegények és gazdagok között.

(Magyarország, 1921. február 6.)

A pesti otthonok falára estén-kint régen nem látott der-mesztő árnyékok rajzolódnak, adáz kisértelek térnek vissza a múlt időkől, a padláson rozsdás láncot csörget az éjjeli szellem, a szű hangosabb öröl az úgy lá-bában és a sok nehéz sóhajts kö-zé, amely sóhajtokkal a pesti em-ber otthonát fűti: egy új, mélyebb és keservebb, fájdalmasabb és vért korbácsoló sóhajts vegyül — visszatérőben a régi nyomorúság, a lakásfelmondás, a kilakoltatás, a honatlanság...

Már elindulnak az esőmarta külvárosi udvarokról a rozsdás bútorszállító kocsi, amely bárkák-on egykor a pesti ember ide-oda utazgatott a város egyik negyedé-ből a másikba — holott már azt mertük hinni, hogy ezek a régi kocsiak ezentúl csak ál munkban indulnak el, viszik a javithatatlan költözködőket, a szenvetélyes nemfizetőket, az összeférhetetlen partiókat; viszik a város szemle-láttára az ágyakat és szekrénye-ket, az intimus edényeket, az asz-szonyok tükreit, a konyha törött fazekait, amelyeknek láttára egy-kor az utcai szemlélődő megállá-píthatta az egész család történe-tét. Jelt adtak a bútorok az asz-szonyok erkölcséről, a férfiak ke-resőképességéről. Aufrecht és Goldschmiedt részletfizetésre dol-gozó cég által nyitott hitelről és a nagymamáról és a nagyapáról, akiknek arcképeit először ejtették